

„...a melyről számúzve van a különben is dísztelen gipsz-ékítmény tarkasága”

A KECSKEMÉTI VÁROSHÁZA KÜLSŐ DÍSZÍTÉSÉRŐL

A millenniumi építési láz legjelentősebb eredménye Kecskeméten a Városháza volt. A városi tanács által kiírt pályázat 1890. december 31-i határidejére összesen öt pályamű érkezett be, melyek közül a „Sem magasság, sem mélység nem rettent” jeligéjű terv nyerte el a megbízást. Lechner Ödön és Pártos Gyula 1893–1897 között

PÁRTOS Gyula – LECHNER Ödön: A kecskeméti Városháza kocsialáhajtós középrizalitja | Gyula PÁRTOS – Ödön LECHNER: The central pavilion of the Kecskemét Town Hall with porte-cochère | 1893–1897
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

kivitelezett alkotása nem csupán monumentális hatása, jelképi ereje, városképi szerepe miatt lett országosan is követendő példa, hanem külső díszítményeinek Gesamtkunstwerk-törekvéseket is mutató – részben újszerű – anyaghasználata és formakincse révén is. Jól látható még ma is az ezekben megnyilvánuló tudatos – építészeti és megrendelői – koncepció, melynek fontos összetevői voltak a nemzeti jellegre való törekvés és a historikus tartalom. A kecskeméti Városháza esetében összetett stílusról beszélhetünk, amelyben – az építészek műleírása által is megerősítve¹ – felbukkan a francia reneszánsz, az angol kortárs építészeti, a felvidéki pártázatos reneszánsz, sőt a gótika is, tehát nehéz lenne önmagában a szecessziós jelzővel illetni. Építészeti fejlődésének későbbi fejleményei alapján annál inkább lehetne nemzetinek és (aktuálisan) modernnek nevezni már ekkor is Lechner törekvéseit.

Paur Géza éles szemmel vette észre, és hívta fel a kortársak figyelmét arra, hogy végre van egy olyan középület, „a melyről számúzve van a különben is dísztelen gipsz-ékítmény tarkasága, a nagy építkezésnek e hatásvadászó eszköze [...]”.² Valóban, a 19. század jellegzetes díszítőanyagának vezető szerepét Kecskeméten a műkő, kerámia-, bádóg- és kovácsoltvas díszek együtt vették át. Az építész részéről végig jelen volt a szándék, hogy kerüljék a korabeli építkezési gyakorlatban jellemző szurrogátumokat, még ha a költségvetési korlátok miatt kompromisszumokra kellett törekedni is.

Az említettek közül a legkevésbé szokatlan és – minden bizonnyal az olcsóságának köszönhetően – a legnagyobb mennyiségben alkalmazott anyag, a kufsteini cementalapú műkő volt. A belőle készült, Lechnerhez köthető leleményes díszítményi formák gyorsan

népszerűvé váltak a helyiek körében: „Ezeknek nem lévén eddig elnevezésük, a kecskeméti nép, a melynek híres városházán először kerültek alkalmazásba, külön magyaros népies módra keresztelte el őket. A hajló karcsú csipkeszegélyt »hernyó«-nak, a kunkorodó tömörebb formát »kakastaréj«-nak, a falak kép-tereit körülvevő csoportokban alkalmazott gyöngyszerű csomókat pedig hosszás tojásalakuk miatt »kígyótojások«-nak nevezte el.”³ A többnyire előregyártott és festett műkö elemek között, a már említett fantáziaformák mellett, vannak kisebb darabszámban jelen lévő munkák is, így például két bőségszaru a főrizalit orompárkányán, egy-egy magyaros fejdísz a sarokerkélytornyok alatt, illetve nagy méretű baldachin a főhomlokzat – egykor gyógyszerári – sarokbejáratai felett. Természetesen Kecskemét címerállata is megjelenik nyolc kecskebakfej formájában (főrizalit). Az épület külső homlokzatainak tetején végigfutó pártázatos főpárkány elemei szintén kivétel nélkül műköből készültek, Lechner későbbi alkotásaihoz képest még – egy fejlődési sor kezdetén állva – szerényebb méretekben és formai variációban. A műkö díszek közül még említésre méltó az összesen 84 – egész alakos puttószerű figurával díszített – féloszlopfő a főhomlokzat középrizalitján és az oldalhomlokzatok bejáratainál, illetve ennél is nagyobb számban láthatók antropomorf holdmotívumok (30 nagyobb és 68 kisebb).

A Városháza épületdíszei esetében leginkább a kerámia használata tekinthető úttörő jelentőségűnek, művészeti és technikai téren is előremutatónak. Lechner Ödön és Pártos Gyula első alkalommal 1884-ben, a MÁV Nyugdíjintézetének bérházán (Budapest, Andrássy út 25., Drechsler-palota) alkalmazta a pécsi Zsolnay-gyár termékeit, igaz, ekkor még terrakottadíszeket. Kecskeméten azonban már a kilencvenes évek elejére több lépcsőben („Steindl-massza”, plutonit) kifejlesztett,

Majolikamázás pirogránit és műkö díszek a hátsó homlokzat egyik konzolos sarokerkélye alatt

Pyrogranite and cast stone ornaments with maiolica glaze under a corner balcony on brackets on the rear facade | 1894

Fotó: ifj. Gyergyádesz László

s 1893-ban gyártani kezdett pirogránit kapott szerepet. A témában otthonosan mozgó Petrik Lajos, a korszak jelentős szilikátipari vegyésze, „zsugorodásig keményre égetett kőanyagárú”-ként határozta meg a pirogránitot⁴, mely a terrakottával összehasonlítva sokkal ellenállóbb az időjárás hatásaival szemben, fagyállóbb, s emellett különféle mázakkal (sómázzal vagy színes majolikamázzal) díszíthető.⁵ „Lechner számára a kerámia a hazai adottságoknak és építészeti lehetőségeknek megfelelő nemzeti építőanyag, amely formálhatósága, színbeli lehetőségei alapján a kialakuló szecesszió szabad, egyéni alakítás-igényének is megfelelt.”⁶ A kecskeméti Városháza az első – részben kísérletinek is tekinthető – fázis, ahol még nem kapott a Zsolnay által gyártott színes mázas pirogránit épületkerámia teljes építészeti koncepciót átható, átformáló szerepet, mint a néhány évvel később megvalósult főműveken (például Iparművészeti Múzeum, Földtani Intézet, Postatakarékpénztár).

A kerámiaelemek terén legfontosabb forrásunk a pécsi Zsolnay-gyár („Pécs Porcellán Fayencegyár”) mintakönyvi rajzai, a kapcsolódó adatokkal és szöveges – főleg német nyelvű – bejegyzésekkel.⁸ Az összesen 19 „Terracotta-könyvből” a 4. és az 5. kötet tartalmazza a Városháza pécsi

Magyaros „fejdísz a sarokerkély tornyok alatt”, műkö dísz terve

Hungarian-style ‘headgear under the corner balcony turrets’, cast stone ornament plan | 1893/1894 (Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét)

manufaktúrától megrendelt kerámiadíszeit. (Az előbbiben 8, míg az utóbbiban összesen 6 ilyen oldal található.⁹) A többnyire 1894-ben kivitelezett elemek között számos olyan van – a főhomlokzat 4 darab virágmintás kerámiatondója, vagy éppen a különféle címerek –, melyekről a kecskeméti építkezés megrendelési könyvében is olvashatunk. Egyes motívumokat (pl. kalászos címerpajzs) viszont egyik kötetben sem tudtunk beazonosítani. A szakirodalomban a legtöbbet azokat a főrizaliton megjelenő – Lechner tervezte – ornamentális kerámiabetéteket (fazonszám: 1423 és 1428) szerepeltetik, melyek „egyszerre idézik fel a reneszánsz korszak motívumokat és a perzsa virágmintás kompozíciókat”¹⁰, illetve a kutatókban Huszka József nevét.

Részlet a főhomlokzat középrizalitjáról majolikamázás pirogránit díszekkel
Detail of the main facade with maiolica glazed pyrogranite ornaments
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

A dolgozatunk elején említett historikus tartalom, történeti ikonográfia nemcsak a közgyűlési terem Székely Bertalan által festett falképein (1897) tölt be jelentős szerepet, hanem a Városháza homlokzatain is. Bár a kiegészítést követő alkotmányos együttélés szelleme mind a kettőt befolyásolta (Vérszerződés és Ferenc József 1867. évi magyar királlyá koronázásának jelene, illetve Szent István és I. Ferenc József arcképe), míg az előbbi nemzetünk nagy uralkodóit, államférfiait, s függetlenségi törekvéseink jeleseit, azaz egy nemzeti panteont állít elénk, addig az utóbbi esetében alapvetően Kecskemét dicső múltjának a felmutatása motiválta az összeállítást.¹¹ „Dombormű szobrok a székházon. Már megérkeztek a majolika szobrok, melyek két-két példányban Árpád, Huba, Zrínyi Miklós, Thököly Imre, Rákócy György, Katona József, Hunyady János és Corvin Mátyás fejképét ábrázolják. E féldombor szobor művek igen szépek ide lent, de Árpád és Huba oly magasan van, hogy elmosódik.”¹² Az egyetlen korabeli (1894. szeptember 23.) hírlapi tudósításban olvasható felsorolás nyolc szereplője megegyezik a Zsolnay „Terracotta-könyv” 5. kötetében található, 1499. fazonszámot viselő oldal nyolc mintarajzának – a

kompozíciók szerves részét alkotó – névfelirataival. Az idézet csupán annyiban pontosítható, hogy a történelmi személyek közül Zrínyi Miklós és Katona József „csak” egyszer jelenik meg a Városháza falain, ahogy a néhány hónappal később készült Szent István és I. Ferenc József is, igaz kiemelt szerepüknek megfelelő helyen, a főrizalit nagy oromzatának alsó szintjén. A többi portrémedalion, melyeket a megrendelési könyv 1894. április 17-én kelt bejegyzése alapján eredetileg még kufsteini cementből terveztek, többnyire kváderköveket imitáló, nutázott vakolatarchitektúra előtt kaptak elhelyezést a főhomlokzat és a három udvar különböző részein. Bár az építkezések során végig majolikaként emlegették, valójában a medalionok, akárcsak a virágmintás táblák, pirogránitból készültek. Szabatosabban fogalmazva: a motívumok és az arcképek nyersen hagyott pirogránit felületét e műveken a hátterek kék színű (majolika)mázzal történt lefedése segíti még jobban kiemelni.

Virágmintás kerámiabetét terve a Zsolnay-gyár 4. számú „Terracotta-könyvből”
Floral ceramic inlay design from ‘Terracotta book’ No. 4 of the Zsolnay factory | 1894 (Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt., Pécs)
Fotó: ifj. Gyergyádesz László

Thököly Imre portréreliefje. Kivitelezés: Zsolnay-gyár, Pécs
 Portrait relief of Imre Thököly. Produced by the Zsolnay factory, Pécs
1894, majolikamázás pirogránit, 100x77 cm
 Fotó: ifj. Gyergyádesz László

Történelmünk jeleseit ábrázoló, névfeliratokkal ellátott portréreliefek terve a Zsolnay-gyár 5. számú „Terracotta-könyvéből”
 Plans for portrait reliefs with name inscriptions of prominent figures of Hungarian history in 'Terracotta book' No. 5 of the Zsolnay factory
1894 (Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt., Pécs)
 Fotó: ifj. Gyergyádesz László

Szent István portréreliefje. Kivitelezés: Zsolnay-gyár, Pécs
 Portrait relief of Saint Stephen. Produced by the Zsolnay factory, Pécs
1894/1895, majolikamázás pirogránit, 120x84 cm
 Fotó: ifj. Gyergyádesz László

I. Ferenc József és Szent István arcképe a Zsolnay-gyár 5. számú „Terracotta-könyvéből” | Portraits of Francis Joseph I and Saint Stephen from 'Terracotta book' No. 5 of the Zsolnay factory
1894/1895 (Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt., Pécs)
 Fotó: ifj. Gyergyádesz László

„Rathausmann” vagy „Árpádka” szobra. Kivitelezés: HIRMANN Ferenc.
Restaurálás: Pálfi Lajos, 2019–2020

Statue of the 'Rathausmann' or 'Little Árpád'.

Executed by Ferenc HIRMANN. Restorer: Lajos Pálfi, 2019–2020

1894, cinköntvény, magasság: 227 cm

Fotó: Dömötör Mihály

Az épület bádogdíszítményei közül kiemelkedik a Városháza legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó „ékítménye”, melyet 1894. augusztus 14-én szállítottak Hirmann Ferenc budapesti fémöntő műhelyéből Kecskemétre. A 227 centiméter magas figurális szobor lágy forrasztással összefogott, trébeléssel formált (cinköntvény) bádoglemezekből készült, belsejében vas merevítőszerkezettel. Az épület egészét átható történelmi, nemzeti gondolat az oromzat legmagasabb pontján, műkö talapzaton rögzített szobor értelmezését, megnevezését igencsak problémássá tette. A nagyközönséget ugyanis a korszak általános történelmi szemlélete befolyásolta, de az attól való merészebb (művészi) elhajlásokat nehezen tolerálta, így az építészek által eredetileg gondolt úgynevezett Rathausmann, azaz a „városházaember” német eredetű motívumával nem tudtak mit kezdeni. A kecskeméti Árpád-kultusz¹³ miatt nem meglepő módon, eleinte mindenki a honalapítóval azonosította a figurát, s többek között a félreértett klasszikus kontrasztos testtartás miatt kritizálták: „De hát ahhoz az Árpád szobrának csúfolt középkori »Ritter« hez ott fönn a csúcson, mit szóljunk! [...] Éppen olyan ez a szobor, mint egy nagy cifra cukorsütemény tetején egy kis tánczra kész baba. Valóban nevetséges!”¹⁴ Bár hamar kiderült, hogy az építészeknek „eszeágában sem volt Árpádot ábrázolni, hanem stilszerű díszítmény”¹⁵ a szobor, a kecskeméti ez ellensúlyozandó, inkább saját magukkal kötöttek egy mai napig érvényes (fél)kompromisszumot, így „[a]z új városház pánczélos vitézét, amióta kisült róla, hogy nem a honfoglaló Árpádot akarja ábrázolni, közönségesen Árpádkának nevezik”¹⁶.

Ifj. GYERGYÁDESZ László
művészettörténész

1. Pártos Gyula – Lechner Ödön: Kecskemét városának új székháza. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, XXVI. évf. (1892) 6. sz., 167.

2. P. G. (Paur Géza): Kecskemét új városházáról. *Vasárnapi Ujság*, 45. évf. (1898) 1. sz., 2.

3. P. G. (Paur Géza): A kőbányai Szent-László templom. *Vasárnapi Ujság*, 45. évf. (1898) 6. sz., 94.

4. Petrik Lajos: Agyagipar. In: *Az iparművészet 1896-ban. Millénniumi emlékkönyv*. Szerk. Ráth György és Györgyi Kálmán. Budapest, 1897, 178.

5. „A pirogránit sikerét az is fokozta, hogy a Zsolnay-gyár különböző színekben majolizálva alkalmazta. [...] A pirogránit [...] masszója tűzálló agyagból és kb. 30–40% 1–2 mm szemcsenagyságú samott-örleményből áll. Gipsz formában, kézi erővel alakították és szárítás után 1300 °C körüli hőmérsékleten égették. [...] A színes mázas pirogránit kétszeri égetéssel készült. Először kb. 1300 °C-on nyílt lángú kemencében égették, majd részben vagy egészen színes majolikamázzal (ónoxidos fedőmáz) vonták be és másodszor a máz természetétől függő hőmérsékleten, általában 950–1000 °C között égették ki. A második égetéshez zárt tűz kemencét használtak.” Katona Imre: A Zsolnay-kerámiák sajátosságai. *Műtárgyvédelem*, 22. (1993) 202.

6. Mendől Zsuzsanna: Lechner Ödön és a Zsolnay gyár kapcsolata. In: Pusztai László – Hadik András (szerk.): *Lechner Ödön 1845–1914. Kiállítási katalógus*. Magyar Építészeti Múzeum. Budapest, 1985, 64.

7. A kecskeméti Városházára vonatkozó korabeli építési iratok között található Zsolnay-levelek fejlécén így jelenik meg a gyár neve.

8. A kecskeméti levéltár e téren rendkívül hiányos anyaggal rendelkezik, így mindenképp néhány építkezés közben használt M = 1 : 1 méretarányú és rossz állapotú rajzzal. Eppen ezért külön is köszönjük a Zsolnay Porcelánmanufaktúra Zrt. igazgatósági elnökének, hogy engedélyt adott a szigorúan őrzött „Terracotta-könyvek” megfelelő oldalainak reprodukálására és megjelentetésére.

9. Fanzszámok: 1399, 1401, 1406, 1407, 1419, 1423, 1428, 1432, 1467, 1470, 1499, 1501, 1502, 1584.

10. Merényi György: *Zsolnay építészeti kerámia az Osztrák–Magyar Monarchia korában*. Budapest, 2015, 64.

11. Ennek fontos előzménye lehetett Lechnerék első közösen tervezett kecskeméti vonatkozású épülete, az 1873–1874-ben kivitelezett „Kecskemét város pesti palotája” (ma Budapest, Veres Pálné u. 9.). A háromemeletes neoreneszánsz épület homlokzatának különlegessége a magyar és egyben a kecskeméti történelem nagyjait (Árpád, Töhötöm, Lél, Őrs, Ond, Szabolcs, Huba, Hunyadi János, Mátyás király, I. Rákóczy György, Koháry István és a város nagy szülőtte, Katona József) megjelenítő, összesen tizenkét egész alakos szobor. Lásd róla legújabban: Ifj. Gyergyádesz László: *Kecskemét szecessziós építészete I. Modern és magyaros*. Kecskemét, 2019, 15–17.

12. *Kecskeméti Lapok*, 1894. szeptember 23. Az ábrázolt személyek terén meglehetősen bizonytalanság jellemezte az eddigiekben megjelent szakirodalmat – melynek felsorolásától éppen ezért eltekintünk –, így például többen is látni vélték II. Rákóczy Ferenc nem létező arcképét.

13. Ami elsősorban azzal kapcsolatosan alakulhatott ki, hogy a Gesta Hungarorumban leírt alpári csata helyszíne, illetve az akkoriban a vérszerződés helyszínének is tekintett Pusztaszér, részben Kecskemét birtoka volt. Az utóbbi esetében a város és – a helyi jogakadémiai hallgatóknak köszönhetően – a Magyar Országos Diákszövetség 1900. június 24-én például emlékművet is állított az ún. Árpád-halmon.

14. Laikus: *Skandalum. Kecskemét*, 1894. augusztus 26.

15. *Kecskeméti Lapok*, 1894. szeptember 30.

16. *Kecskemét*, 1894. november 11.